

Jazykový obraz smrti Edvarda Beneše v českém tisku v kontextu JOS dalších významných československých prezidentů

Lukáš Zábranský

1. Úvod

Ve studii si kladu za cíl prozkoumat jazykový obraz smrti prezidenta Edvarda Beneše v důležitých českých dobových periodikách. Prezident Beneš umírá na přelomu dvou politických etap poválečného československého vývoje: demokratického a nedemokratického. V tematicky se vztahujících článcích ke smrti a pohřebním rituálům této výrazné a mezinárodně uznávané osobnosti československé národní politiky budu verifikovat některé metody kognitivní lingvistiky/jazykového obrazu světa. Za nejdůležitější v daném materiálu považuji tyto aspekty: konceptuální metafory, typ rámcování/kategorizace, opozici vlastní × cizí, nejpodstatnější je pro tento výzkum zkoumání stereotypů a politické morálky (tzv. přísného otce versus tzv. pečovatelský model). Aplikací teorie konceptuální metafory jsem se již zabýval ve studiích věnovaných staroslověnským rukopisům (Zábranský 2013a) a moderní české literatuře (Zábranský 2013b), možnosti a limity takového postupu se ukazují jako velmi různorodé, výchozí sekundární literaturu a její využitelnost analyzuji v těchto studiích. Komplexnost metaforických konceptů vyplývá zejména z komplexnosti lidského vědomí, proto metafora jako taková není jen záležitostí jazykové formulace.¹¹ Před samotnou analýzou jazykového obrazu smrti prezidenta Beneše zasadím zobrazení jeho skonu do širšího kontextu: shrnu základní charakteristické rysy JOS výrazných československých prezidentů přelomových etap politického vývoje.¹² V úvodu považuji za vědecky poctivé a nezbytné pozastavit se u možností a limit výzkumu vybraných prezidentů. Uvědomuji si různé dobové kontexty přinášející odlišné jazykové obrazy světa, jsou v určitých aspektech stěží srovnatelné, stejně tak беру v úvahu i různorodost produktorů textů, z kognitivního hlediska je tedy vyloučena koncentrace na samostatného, individuálního tvůrce-redaktora, ale jedná

¹¹ D. Draaisma (2013) analyzuje metafory umělých pamětí a jejich zpětný vliv na naše myšlení: CD, magnetofony, gramofony, video, počítačové paměti, hologramy, fotografie a přesvědčivě odpovídá na otázku, co při všech změnách metafor zůstává v lidstvu neměnné.

¹² Analýze JOS prezidentů G. Husáka a V. Havla jsem se do značné míry odlišně věnoval ve studii ZÁBRANSKÝ, Lukáš (2014) „Jazykový obraz smrti Gustáva Husáka a Václava Havla v českém tisku“, in *Jazyk a jazykoveda v interpretácii*; Bratislava, s. 332–340.

se o jazykový obraz tvořený velkou skupinou pisatelů (nejen redaktorů, ale též spisovatelů, básníků, politiků). Ať již dobový čtenář přečetl jakýkoliv z daných článků, jistě zaznamenal i atmosféru a kontext ostatních článků a konkrétní článek ovlivnil jeho smýšlení o jazykovém obrazu světa daného prezidenta. Souhrn článků vytváří však ve zkoumaných listech poměrně kompaktní celek, jak se pokusím ukázat, z něhož vybočuje svým charakterem a dopadem jen velmi omezený až zanedbatelný počet příspěvků.

2. Kontext jazykového obrazu smrti dvou prezidentů uvádějících nové etapy československého státu: demokratického Tomáše G. Masaryka a nedemokratického Klementa Gottwalda

2.1 Tomáš Garrigue Masaryk: nekritičnost a stereotypy obrazu úmrtí a pohřbu

Úřad prezidenta Masaryka zasahuje celým rozsahem do demokratického období státního útvaru, T. G. M. umírá v úterý 14. září 1937 ve 3 hodiny 29 minut ráno. Deskriptci článků pojednávajících o událostech spjatých se smrtí T. G. M. z hlediska publicistiky poskytl v nepublikované práci Jiří Endler (Endler 2008). Z jeho výzkumu lze shrnout toto: existuje velký rozdíl v přístupu novin mezi obdobími do 14. září (premise „Masaryk je vážně, možná smrtelně nemocen“) a době po 14. září (premise „Masaryk je mrtev“). V dobovém Rudém právu nacházíme zásadní rozdíl mezi prvním obdobím (úsečné a strohé faktografické zprávy, přetištěné lékařské zprávy MUDr. Maixnera vydávané ČTK) a obdobím po 14. září, kdy se jeho úmrtí stává dominantním tématem listu.

Z kognitivního hlediska nás nejvíce zajímají rozdíly v konceptualizaci mezi RP a LN v období bezprostředně po smrti prezidenta. Lidové noviny sice byly de iure nadstranické a apolitické, ve skutečnosti to ale byla paroloď prezentace a obhajoby politiky Tomáše G. Masaryka, jednoznačně „prohradní“ médium, což je snadno pochopitelné při precedenční roli T. G. M. jako zakladatelského prezidenta ČSR. Stereotypně je prezident v Lidových novinách líčen jako: prezident všech (mladých, starých, dělníků, chudých, venkovanů, sedláků, profesorů, bohatých, ti bývají příznakově označeni nepřímě), obyčejný člověk (zdůrazňuje se tu jeho pracovitost, skromnost), otec národa (všechna líčení obyčejnosti mají vyvolat dojem ztráty blízkého člověka, nepřímě to dokládají i konceptuální metafory v Lidových novinách spadající jednoznačně do konzervativní politické morálky [„Strict Father Morality“; Lakoff 2002: zejména 105], například 14. [zvláštní vydání] a 21. 9. [ranní vydání] 1937 je Tomáš G. Masaryk líčen jako otec národa, který zanechává osiřelé celé obyvatelstvo, např.: „pláčem žen i vzlyky a osiřeli jsme všichni“), největší autorita (vyniká tu zejména ostatním článkům nepodobná analýza odkazu T. G. M. od Karla Čapka, ta je politicky progresivní [„Nurturant Parent Morality“; Lakoff 2002: zejména 117]; Čapek v článku „T. G. Masaryk mrtev“ [1937: 1] odmítá smutek/

sentimentalitu i duchovní přesah: „Ani modlit se za něho nebudeme.“). Dalšími oblíbenými stereotypy líčení T. G. M. v LN jsou Masaryk jako: velitel vojska, pedagog, věřící člověk. V RP redaktoři inklinují k těmto stereotypům: Masaryk jako nositel pokroku, měšťácký politik, protifašistický bojovník. Mediální reflexe smrti T. G. M. v RP slouží nepřímo k jiným cílům: pozorujeme politickou agitaci, ta slouží definování ideologické pozice a jejímu zřetelnému vymezení. Obě média až na výjimky (např. zmiňovaný Karel Čapek) vytvářejí zkreslený, fabulační JOS prezidenta T. G. M. V LN je zdůrazňována velikost, ale nepíše se o jeho významu, převládá líčení žalu, jak se tento žal promítá do ceremonií a rituálu pohřbu, nehovří se o tom, proč tomu tak je. Kritické smýšlení je vyřazeno, evidujeme charakteristické rysy propagandistického stylu, jak jej definuje např. František Koukolík (2006: 110–112): jednoduchost, oslovení emocí, oslovení představivosti, opakování. Z hlediska kognitivního se v obou případech jedná o zjevnou manipulaci čtenáře/občana (v Lidových novinách o nekritičnost, v Rudém právu o cílenou dezinterpretaci).

2.2 Klement Gottwald: parametry naprogramované propagandy obrazu úmrtí a pohřbu

Deskripci článků pojednávajících o úmrtí prezidenta Gottwalda a pohřebních rituálech poskytla z publicistického hlediska v rámci diplomové práce Kristýna Pleskotová (Pleskotová, 2009), zkoumala články v novinách v rozmezí 1. 3. – 1. 4. 1953, a to ve Svobodném slovu, Mladé frontě a Rudém právu. Prezident Gottwald, první prezident nové komunistické éry československého státu, umírá v dopoledních hodinách v neděli 14. března 1953, praskla mu aorta (nejspíš již při jeho návratu z pohřbu J. V. Stalina v Moskvě, panovaly totiž tehdy špatné meteorologické podmínky). Nejpodstatnější však ani dnes nevíme: Kdo, kdy a jak nakazil prezidenta Gottwalda syfilidou, a zda tak daná žena učinila /z vlastní či cizí vůle/ záměrně nebo mimoděčně. Svobodné slovo přináší promyšleně naprogramovanou strukturu příspěvků, ty jsou zaměřeny na pracující komplexně: nechybí trend udržení kultu Gottwaldovy osobnosti – pseudorubrika reakcí obyčejných občanů, sliby věrnosti odkazu prezidenta, vyhlášení dne smutku zemí Varšavské smlouvy, ale i persvaze z akademického prostředí, 20. březen se plně věnuje pohřbu fotodokumentací, hypertextem jsou pracující při trýzně. V pozdějších dnech následují persvaze z dalších prostředí (pracovní sliby jako výrazy věrnosti): hutníci věnují nedělní směny, Marta Gottwaldová děkuje za tisíce soustrastných telegramů. Z fotodokumentace jazykového obrazu smrti Klementa Gottwalda lze podtrhnout titulní stranu z 16. března, kde jedna ze dvou fotografií ukazuje údajný Gottwaldův pracovní stůl (jasná projekce byrokratické moci, snad i sekundárně symbol úcty k práci). Mladá fronta, zaměřená z povahy založení na mladé občany, vykazuje ve srovnání se Svobodným slovem a Rudým právem jisté odlišnosti, zejména: dojem kosmopolitní soudržnosti socialistické ideologie, vyjádření soudržnosti/identifikace

s mladými, nechybí ani podpora v „hříších mládí“ (16. března má vydání MF titulní stranu s fotografií Klementa Gottwalda, kterak kouří dýmku), vyskytuje se tu stereotyp: K. G. jako veliký učitel a vzor mládeže. V Rudém právu s tematikou smrti K. G. se mísily články zasloužilých a oblíbených umělců (např.: Jana Drdy, Jarmily Glazarové) a také „obyčejných“ pracujících. Oproti SSo a MF je prostor věnovaný článkům o smrti a pohřbu K. G. v RP větší, nachází se tu též větší počet článků s tímto tématem. Celkově tu mají projevy soustrasti větší záběr (od jednotlivců k celým organizacím) a nechybějí ani ty od sovětských pracujících a sovětských kulturních a veřejných činitelů. V prvních šesti dnech po smrti K. G. texty doprovází masivní fotografické zpracování.

Rysy společné všem třem novinám jsou: lékařské zprávy o zdravotním stavu/úmrtí (převzaté od ČTK), soustrastné projevy, soustrastné telegramy, projevy smutku, zprávy o delegacích, poděkování za projevenou soustrast, informace o sejmutí posmrtné masky, zpráva o pohřbu (čas pohřbu a časy veřejného vystavení rakve). Aritmetický průměr článků provedla Pleskotová ve zkoumaném období na: 7 článků na jedno číslo u SSo, 11 u MF a 15 u RP. Vše svědčí o kalkulu, nikoliv o náhodě. Základní rysy propagandy jsou s časovým odstupem jasně čitelné (Koukolík 2006: 110–112): jednoduchost/simplifikace sdělení, oslovení emocí, oslovení představivosti /jak mocný a kolosální je politický systém/, opakování témat a tvrzení. V daných novinových člancích lze rozeznat velký apel na lidské city, ten zásadním způsobem podtrhuje fotografické zpracování. Skutečná příčina smrti zůstala zamlčena. Kult osobnosti stojí stranou, slouží jen jako prostředek k propagaci ideálů komunistické strany. V průběhu dalších dní od smrti prezidenta se apeluje na plnění pracovních objemů: speciální /mimořádné/ směny, zvýšení průmyslové výroby atd. Vše slouží k legitimizaci tehdejšího státního zřízení a jeho institucí.

3. Gustáv Husák: simplifikace JOS a ignorace

Gustáv Husák (původním křestním jménem Augustin) umírá dne 18. 11. 1991 v Bratislavě (78 let). Jazykový obraz smrti předposledního prezidenta Československa (ve funkci 29. 5. 1975 – 10. 12. 1989) zakládám na excerpci tří tisků v listopadových dnech roku jeho skonání, jsou to: Rudé Právo, Mladá fronta a Lidové noviny. Rudé právo jsem excerpoval v rozsahu celého měsíce listopadu roku 1991, celkem bylo vytištěno pouhých pět článků. Prostor věnovaný smrti prezidenta G. Husáka na stranách RP je sám o sobě znevážením jeho osoby. V daných člancích se pak projevuje konzervativní politická morálka – „Strict Father Morality“ (například 18. 11. J. Čarnogurský děkuje prezidentovi za záchranu oltáře Sedmi-bolestné Panny Marie), jakkoliv ve svých projevech se sám Husák označoval za realizátora progresivní politiky. Zprávy o smrti jsou pojaty v Rudém právu nejméně útočně ze zkoumaných periodik, postoj vůči osobnosti prezidenta zde není otevřeně nepřátelský. Bývalý prezident je tu vnímán jako kontroverzní osobnost.

Polemický charakter je dále umocňován zvýrazňováním pasáží pomocí tlustého písma, 19. listopadu se jedná o pasáže připomínající Husákovu spolupráci s KSS v roce 1943, dále jeho uvěznění a činnost v letech 1968–1969 a ve článku reflektujícím jeho pohřeb (22. 11.) jsou tlustě zaznamenána jména účastníků (např. J. Čarnogurský, F. Mikloško, Miloš Jakeš, Jozef Lenárt). Ve dvou případech je osobnost prezidenta G. Husáka dehonestována prolínáním mentálních prostorů. Mladá fronta DNES otiskla pouhé čtyři články týkající se umírání a smrti G. H., toto periodikum jsem excerpoval v rozmezí od 18. 11. do 30. 11. 1991. Dané články jsou svým obsahem velmi podobné výše zmíněným zprávám z RP. Oproti Rudému právu tu ovšem nenacházíme v žádném článku ani jednu byť oficiální doprovodnou fotografii. Nejradikálnější postoj vůči osobnosti Gustáva Husáka k němu pojali při příležitosti úmrtí redaktoři v rámci Lidových novin. V období od 18. do 30. listopadu 1991 se v LN vyskytly články dva bez obrazové přílohy, a to 18. a 19. listopadu (*Arcibiskup Sokol u Gustáva Husáka – Zpověď a smíření* a *Odišel muž moci*). V den smrti je referováno o zpovědi a posledním pomazání citací biskupa Dominika Tótha z trnavské arcidiecéze zahrnující i Bratislavu, zdravotní stav Husáka je popsán jako kritický. V druhém článku referuje na straně dvě o smrti G. H. Ján Mlynárik, článek je otištěn ve slovenském jazyce. Pod článkem jsou uvedené výrazné mezníky životopisu. Mlynárik vypráví příběh profesní dráhy Gustáva Husáka jako výtku z pozice morální autority. Hypertématem je tu moc. Text je prostoupen citacemi, očekávatelně je citovaný výrok G. H. hostilním „žertem“ o udělení 11letého trestu věznění knězi z rodné Dúbravky. Ačkoliv Gustáv Husák nebyl za své činy nikdy odsouzen ani souzen, vyskytují se tu cejchy ve formě slov: kolaborant, okupačná moc, oportunizmus, zrada.

Jazykový obraz smrti Gustáva Husáka ve sledovaných periodikách je fragmentární, simplifikovaný, nekorektní, konzervativní s důrazem na katolicismus, polemický, až odsudečný, hypoinformativní a v Rudém právu kontextem urážlivý. V případě článku v den úmrtí je v Lidových novinách dokonce usilováno o vyřazení kritického myšlení pomocí aplikace cejchů. Celkově vzato je však též jazykový obraz smrti Gustáva Husáka v tisku pozoruhodný absencí prvků propagandy (pomineme-li přítomnost cejchů).

4. Václav Havel: nekritičnost JOS, svatozáře a pompa

Poslední prezident Československa (29. 12. 1989 – 20. 7. 1992) a zároveň první prezident České republiky (2. 2. 1993 – 2. 2. 2003) umírá na Hrádečku 18. prosince 2011. Jazykový obraz smrti Václava Havla jsem zkoumal v denících Lidové noviny, Mladá fronta dnes, Právo a Blesk (v rozsahu 19.–25. prosince).

4.1 Lidové noviny

Lidové noviny – stejně jako všechny další zkoumané tisky – se vyznačují masivní přítomností barevných snímků. Redaktoři inklinují ke stereotypům: Václav Havel

jako: bojovník za svobodu, hlasatel pravdy. Co JOS V. H. má v LN částečně společného s JOS T. G. M. je důraz na sentimentalitu, je tu programově a opakovaně vytvářen obraz/dojem blízkého člověka (příkladem jsou již názvy článků: *Smutek za V. H., Slzy a žal, Květiny pro Havla plují po řekách*). Okrajovými stereotypy jsou V. H. jako: dramatik, disident a ojedinělé případy, kdy je zjevné, že schopnosti redaktorů nedostačovaly na vylíčení náročného obrazu do té míry, aby daný stereotyp přesvědčivě v krátkém čase fabulačně naplnili, V. H. jako: skromný muž, prezident všech (v obou případech zásadní rozdíl oproti T. G. M., u něj se tento obraz dařilo v LN podat přesvědčivě).

4.2 Mladá fronta DNES

Mladá fronta DNES otiskuje články a fotografie, v prvních dnech po smrti Václava Havla zabírají prakticky celá vydání (19.–23. 12.). Po vánoční pauze (27. 12.) je již úmrtí V. H. periferní událostí a 29. prosince nalézáme poslední článek na téma související s touto osobností. Portrétní snímek plnicí prakticky celou stranu nalézáme nejen 19. a 23. prosince, ale i ve speciálních obrazových přílohách (20. 12. *Václav Havel v obrazech* a 21. 12. *Loučení s Václavem Havlem*). Podobně jako v LN tu evidujeme důraz na sentimentalitu (např.: *Praha slzela pro Václava Havla* – článek se snímkem v pražské příloze 19. 12.). Nejčastější stereotypy jsou V. H. jako: bojovník za svobodu a demokracii, vítěz a mezinárodně uznávaná autorita, manžel, disident, vlastenec (např. zdůrazňování vlajek v den pohřbu); další stereotypy pak nacházíme tyto, V. H. jako: rétor (např. projev v kongresu USA, otištění celého projevu z 1. 1. 1990), dramatik, vlastenec, katolík. Nejčastějším symbolem je schematické srdíčko, svatozář v této podobě vyražuje kritické myšlení a představuje opak cejchu. Zajímavým případem mísení prostorů je snímek Václava Havla otištěný přes celou stranu (19. 12.), na kterém kráčí po břehu moře k objektivu zády. Snímek evokuje symbol poutníka jdoucího po duchovní cestě, neboť poutníkovi není nikdy vidět do tváře, jeho ego je potlačeno. Konceptuální metafora života jako cesty, která má cíl, se také vyskytuje na titulní straně vydání z 23. 12., prezident tu ukazuje symbol *V* a vlevo je otištěn český překlad I. Fišera americké písně *We shall overcome: Jednou budem dál*.¹

4.3 Právo

Právo dle očekávání přináší nejnižší počet článků o smrti V. Havla a jeho JOS je v něm místy kontroverzní. Některé stereotypy jsou stejné jako v LN a MF, V. H.

¹ Text I. Fišera: „1. Jednou budem dál, já vím. Jen víru mít, doufat a jít, jednou budem dál, já vím. 2. Cíl je blízko nás, já vím. Jen víru... 3. Jednou přijde mír, já vím. Jen víru... Americký originál: *We shall overcome, we shall overcome, we shall overcome someday. Oh, deep in my heart I do believe, we shall overcome someday. 2. We shall live in peace... 3. We'll go hand in hand...*“

jako: státník formátu T. G. M., mezinárodně uznávaná osobnost, manžel, běžný občan a disident. Nechybí sentimentalita vytvářející dojem ztráty blízkého člověka (např. snímky svíček a květin: 19., 20. a 21. 12.). Vyskytují se tu méně časté stereotypy, V. H. jako: pacient, fanoušek umělců z okraje spektra, hokejový fanoušek, věřící člověk (např. snímek v Právu dne 21. 12. kde V. H. zpívá na Karlově mostě 24. 12. 1991). Politická morálka je tu jednoznačně konzervativní. Některé znaky (uspořádání článků a jejich titulky) vytvářejí pochybnosti o cílené dezinterpretaci (V. H. neznámý a z okraje společnosti), např. na straně 5 vydání z 20. 12. 1991 jsou pod sebou uvedeny články, kde na horním je Havel líčen stereotypně jako běžný občan-konzument piva, na spodním jako disident-vězeň se snímek cely. Charakterem textu vybočuje článek Jiřiny Šiklové, v němž nabádá občany k četbě prezidentovy tvorby (19. 12.).

4.4 Blesk

Blesk přináší první rozsáhlou fotografickou sérii již v pondělí 19. ledna na titulní straně, černobílá strana obsahuje data ohraničující život, podpis s tzv. srdíčkem (červenou barvou), podtitulek *Muž, který změnil národ* a výraz *Děkujeme* (v červené barvě). Vyskytují se tu propagandistické rysy: zjevný důraz na emocionalitu/city, jednoduchost sdělení (simplifikace docenění, články jako: *Havlovi vyjádřil úctu a obdiv celý svět, Ve svatém Vítu se Havlovi pokloní svět* či *Havlovi se svět pokloní v katedrále*), důraz na představitivost (svoboda, láska, harmonie, životní štěstí atd.) i opakování stále stejných témat/stereotypů. Morálka, v níž je líčen jazykový obraz smrti Václava Havla, je jednoznačně konzervativní, zapadají do ní tyto stereotypy, V. H. jako: manžel, věřící křesťan, milovaný-blízký člověk/otec národa (například 23. 12. *Národ pláče pro Havla*), kosmopolitně uznávaná mocenská osobnost. Upozorním na dva výrazné rysy odlišující Blesk od ostatních zkoumaných periodik přinášející JOS V. H. Prvním je tu prodejnost symbolu Václava Havla a provázanost této značky s kapitálem, např. neeticky se tu vyskytují reklamy na Kaufland, Lidl, Penny Market či loterii (například 21. prosince je přímo pod článkem s černým pozadím *Pohřeb začne minutou ticha* umístěna reklama se známým českým hokejistou na Superjackpot Sportky v zářivé žluté barvě s nadpisem *Gratulujeme třem výhercům, kteří minulý týden vyhráli*). Paradoxní uspořádání stran dokresluje levá spodní část čtvrté strany vydání z 23. prosince, kde řetězec Lidl *Vyjádřuje hluboký zármutek nad odchodem pana prezidenta Václava Havla*, avšak toto vyjádření soustrasti pozůstalým je zasazeno do rámce celostránkového článku s titulkem: *Zpovídal se kvůli „milence“!*. Druhým charakteristickým aspektem je tu způsob demonstrace křesťanské víry. Polovina druhé strany vydání z 19. prosince nese název *Modlitba Blesku za Václava Havla* (celá strana byla opatřena rámečkem s barvami státní vlajky/trikolory), antropocentrická modlitba se ocitá z hlediska sekularizovaného národa a s ohledem na předpokládanou kulturu masového čtenáře tohoto periodika na hraně satiry a výsměchu. V levé části půlstrany

se nalézá text,² v pravé kráčí Václav Havel po písčitém pobřeží k mořským vlnám zády od stativu. Opakují se tu pojmy „svatozáří“ (Koukolík 2006: 112) vážící na sebe nekriticky přijímaný symbol v kladném významu, přičemž však slogan *Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí* lze z hlediska rétoriky označit jako *próton pseudos*. Nejprve by totiž bylo nezbytné prokázat, že láska v politice nesouvisí s klamem či lží a pravda s nenávistí, teprve pak by bylo možné pokračovat dále v konsekvenci vítězství toho či onoho. Nechybí tu ani primitivní antropocentrické náboženské tabuizace (jedná se o cejch), na straně 10 dne 19. prosince čteme článek s titulkem: *Řekl ďáblovi ne, i když jiní mlčeli!*

4.5 JOS Václava Havla kontra vánoční rituály v médiích

Jazykový obraz smrti prezidenta Václava Havla v tisku je manipulativní a povrchní. Titulky článků bývají vzhledem k textu zavádějící. JOS V. Havla je kolosální, nepřesvědčivě pompézní, často iracionální (emocionální) s příznaky svatozáří, které vyřazují kritické myšlení (symboly srdce). Havel jako jediný ze zkoumaných výrazných prezidentů umírá bezprostředně před vánočními svátky. Ty jsou v českém výrazně sekularizovaném prostředí většinou pojímány jako rituální oslava zvratu v periodickém cyklu přírody: slunovratu. Masový konzum, který nahradil ve většině české společnosti tradiční prostředek sociální kontroly a bezpečí – kostel, má v supermarketech, v médiích a v kramářských boudách na vánočních trzích ideální příležitost, aby mohl získat atributy posvátného charakteru. Ty nevytěšnil svou smrtí ani Václav Havel, jak se projevilo v deníku Blesk (všudypřítomná reklama na slevy potravinových výrobků zůstala zachována). Vedle spolehlivých příznaků konzumu (nákupní mánie, důraz na konzumaci potravin, pozlátka atd.) nejsou Vánoce podávány pouze jako „sentimentální bonbónek na oslavu břichaplých svátků slunovratu“ (Kašparů 1999: 11). Vedle hrstky tradičně věřících v kostelích a velké většiny světicí pozlátka konzumu existuje ještě v české společnosti o Vánocích další rituál s klíčovým významem z hlediska sociální kontroly. Tímto „oltářem“ zprostředkovávajícím nové „náboženství“ jsou nade všechnu pochybnost média (šíří ideologii, zajišťují kontrolu obyvatelstva, jeho důvěru v systém atd.). Nejtradičnějším současným „oltářem“ obývacích

² Citace: „Dobrý Bože, Bože lásky a Bože pravdy, který rozumíš našim srdcím, Ty, který vidíš do našich duší a měříš naše činy... Přijmi k sobě Václava, který Tě celý život hledal a k Tobě putoval, ačkoli Tě stejně, jako my, neznal a nepoznal, ale vždycky věřil, že pravda a láska je smyslem světa a života. Ty, Bože lásky a Bože pravdy, jsi-li na nebesích, tam někde nahoře vysoko nad námi, dej věčnou radost, věčný klid a věčnou lásku svoji jednomu českému člověku, který si tady na zemi vedl tak, jak nejlépe uměl, a s čistým svědomím odešel k Tobě. Nám všem dej, dobrý Bože, Bože pravdy a Bože lásky, čistotu jeho srdce.“

pokoju bývá televize,³ s ní jsou spojeny stereotypní rituály. Ty nebyly Havlovou smrtí nikterak narušeny (24.–26. prosince), vše zůstalo zachované, jak si většinově pasivní a pohodlný účastník televizní kultury podvědomě přál. Mistrovským kouskem povrchního rutinérství sociální praktiky je v českém prostředí o Vánocích televizní pohádka. Televize sama zprostředkovává specifické poselství, které je: pasivní, jednoduché/podbízivé, permanentně přítomné a pravidelné (neměnné vzorce ve vysílání v průběhu roku a o Vánocích stejné pohádky přispívají k pocitu bezpečí a sociální kontroly). Jak prokázala Ptáčková (2008) či Kurečková (2012), český divák bez odporu či dokonce s potěchou a cyklicky přijímá i pohádky obsahující manipulativní ideologii či stupidní motivy.

5. Edvard Beneš: jazykový obraz smrti na přelomu politických epoch

5.1 Edvard Beneš v kontextu dalších významných československých prezidentů

Edvard Beneš zaujímá důležité místo ve skupině JOS zkoumaných prezidentů. Centrální pozici v této množině představuje jak faktem, že jeho smrt se stává tématem papírového média v přelomové politické době, tak i skutečností, že byl nucen bojovat proti dobovému společenskému/politickému vývoji na území Československa. Exilu válečného období, který E. Beneš prožíval v Londýně, se žádné ze tří zkoumaných periodik nevěnuje. Proti dobovému společenskému/politickému vývoji bojovali i ostatní zkoumaní prezidenti: Tomáš Garrigue Masaryk hledal podporu pro vznik samostatného státu v zahraničí, K. Gottwald byl v době druhé světové války v exilu v SSSR, G. Husák byl prakticky celá 50. léta 20. století vězněn a V. Havel byl vězněn na počátku 80. let minulého století. Prezident Edvard Beneš umírá 3. září 1948 v 18 hodin a deset minut večer. Jazykový obraz jeho smrti jsem zkoumal ve třech dobových periodikách: Svobodném slovu, Lidových novinách a Rudém právu, a to v rozsahu od 1. 9. (středa) do 30. 9. 1948 (čtvrtek). Před samotnou analýzou jednotlivých periodik zmíním zásadní rozdíl zkoumaného jazykového obrazu světa Tomáše G. Masaryka (i Klementa Gottwalda) oproti JOS Edvarda Beneše z hlediska přítomnosti estetické funkce. Zatímco jazykový obraz světa Tomáše G. Masaryka a Klementa Gottwalda obsahuje v dobovém

³ V českém prostředí, kde se většina občanů považuje za nevěřící, bychom našli více forem náboženství. Vedle tradiční křesťanské víry, posvátných rysů konzumu, náboženských funkcí televize a částečně i dalších médií se beze vší pochybnosti jedná o masové sebestředné tendence ritualizované kolem hokeje. Týmý svými příznaky vykazují rysy dávných totemových náboženství: klanovým symbolem – totemem – je nejčastěji zvíře (obyčejně nesouvisí s obživou). Totemové zvíře nebo jeho značka se nosí na těle/pokožce, oblečení, vlajkách, maluje se na stadiony (Sokol 2004: 49–51). Totem je spojen s mnohými rituály, v hokejovém prostředí je to např. hymna týmu, mávání šálami při dosažení „branky“ atp.

tisku básně slavných osobností, tak v JOS E. B. se s ničím podobným nesetkáváme v žádném ze tří zkoumaných periodik. S největší pravděpodobností právě závažnost dobového kontextu (nedávné únorové události roku 1948) zapříčinila eliminaci nadstavby ve formě oslavné poezie, místo zůstalo jen pro prózu života.

5.2 Svobodné slovo

Svobodné slovo obsahuje články a fotografie o JOS E. B. ve dnech 1.–14. září 1948, v dalších dnech se již nevyskytl ani jeden článek s podobnou tematikou a ani jedna fotografie. V těchto 14 dnech bylo v SSo otištěno 77 článků JOS E. B. (zahrnují smrt, pohřební rituály, kondolence i nejrůznější organizační opatření, stejně tak i výstražná ohlášení), za článek přijímám i fotografii s delším komentářem, nebo cyklus komentovaných fotografií (ten pak pracovně považuji za jeden článek). Za článek nepovažuji reklamu v reklamní rubrice, ačkoliv se týká JOS prezidenta Edvarda Beneše, např. v nedělním vydání SSo dne 12. září 1948 je na straně 12 umístěna reklama na prodej fotografií z pohřbu. Články jsou odlišné kvalitou i kvantitou, ve dvou počátečních týdnech zmiňovaného roku se tu vyskytují od velmi krátkých (2–3 věty) až po celostránkové, vedle titulních stran, např. 5. září na straně 3 celostránkový článek s fotografiemi *Dr. Edvard Beneš v Moskvě*, průměr počtu článků byl tedy v oněch dvou týdnech 5,5 článku denně. Konceptuální metafory se ve větším množství vyskytují ve dnech před smrtí prezidenta a ve dvou dnech po ní. Během 1. a 3. září se v lékařských zprávách jedná o orientační metafory: *Celkový stav nemocného je krajně vážný a Hluboké bezvědomí trvá*. Po smrti pak 4. a 5. září z hlediska metaforizací převládá metonymie sloužící konzervativní politické morálce (navození ztráty blízkého, rodinného člověka): *Celý národ truchlí nad odchodem svého velkého syna, Zemřel velký syn naší vlasti, Před katafalkem velkého mrtvého* či metonymie související s jeho smrtelnou nemocí: *zákeřná nemoc, těžká choroba* atp. Zatímco Tomáš G. Masaryk byl po smrti konceptualizován v tisku jako *Otec vlasti*, je tedy E. B. *Synem národa/vlasti*. Mísení/prolínání prostorů pozorujeme na černobílých fotografiích různorodé: 4. září je na fotografii titulní strany znázorněn v oficiální státnické sedící póze, avšak jeho tvář hledí částečně směrem k černě a tučně rámovanému článku nazvaném *Poslední zpráva lékařů*, tvář je zamračená, starostlivá; 5. září byly na úvodní straně SSo otištěny dvě fotografie většího formátu: vpravo nahoře je zachycen prezident E. B. v době odpočinku v Sezimově Ústí se svou chotí Hanou Benešovou v rohu pokoje, vše působí od prvního pohledu křečovitým a zcela umělým/nepřirozeným dojmem, prezident sedí v křesle a noha je přehozena přes druhou v oblasti kotníku, jedná se o jednoznačně negativní posturiku, po jeho pravé straně v bezprostřední blízkosti sedí jeho choť, její úsměv je společenský, zcela nepřesvědčivý, nepřirozeně sedí na konstrukci topení o něco výše než pan prezident; v levém dolním rohu téhož dne vidíme fotografii mrtvého těla E. B. v rakvi, název zarámované fotografie s článkem zní: *Růže na loži mrtvého*, v článku

se pak píše doplňková informace: *Na bílém prostěradle leží rudá růže*. Zatímco po úmrtí Václava Havla např. deník Blesk otiskl v speciální příloze dne 24. 12. 2011 rámeček k vystřížení obsahující na černém podkladě vprostřed podpis V. H. se symbolem srdce, v levé části s podobiznou a v části pravé je fotografie bílé růže, symbolu čistoty a nevinnosti, tak u E. B. je růže dle popisu v článku rudá, tedy symbolizuje krev, revoluci, lásku, ale případně i vinu; na straně 3 téhož dne obsahoval celostránkový článek o Benešovi v Moskvě hned několik výraznějších fotografií, pozoruhodné jsou zejména: Beneš na bílém koni v lánské oboře a Beneš v Moskvě za druhé světové války ve společnosti generalissima Stalina; za zmínku stojí ještě plačící lid na ulicích na fotografii ze dne 9. září a dělová lafeta s vojáky, téhož dne foto posmrtné masky na straně 2 a následující den na titulní straně foto ostatků na dělové lafetě doprovázené vojáky z Pankráce na tzv. poslední cestu. Jaký JOS vidíme v SSo ohledně kategorizace a stereotypů? Jak je konceptualizován JOS E. B. v průběhu dnů? V prvních dvou dnech po smrti E. B. převládá líčení smutku (4. a 5. září), později důraz na smutek zůstává, přidává se však apel na povinnost branných složek a občanů (např. armádní rozkaz ke skonu od Ludvíka Svobody již 5. 9., výstraha ministerstva vnitra všem občanům ze 7. září otištěná 8. září, výzva k veřejnosti z téhož dne, výzva Svazu bojovníků z téhož dne či *Provokační záměry byly zmařeny*, ve všech článcích je popis nebezpečí naprosto mlhavý a nekonkrétní), konsekvencí jsou pak snadno čitelné rysy nedemokratické vlády: kabinetní politika a programové budování všudypřítomné atmosféry strachu. Ono „cizí“ alias „oni“ není jakkoliv vymezeno. E. B. je v SSo v době smrti líčen stereotypně jako: odpovědný, uvážlivý diplomat/politik a příkladný manžel. Politická morálka jazykového obrazu smrti Edvarda Beneše ve Svobodném slovu první poloviny září 1948 je jednoznačně konzervativní („Strict Father Morality“ – Lakoff 2002: zejména 105 a 163), vyskytuje se tu jednoznačné dělení na dobro/zlo, důraz na rodinné hodnoty (E. B. je líčen jako syn národa, manžel), vše je podkresleno křesťanskými pohřebními rituály v rámci římsko-katolické církve, např. článek z 11. září *Requiem za dr. Beneše (v Brně a Olomouci)*, odstavec článku z téhož dne *Děkonná modlitba* či další z téhož článku *Otčenáš nad rakví*. Naprosto okrajově je zmíněn kosmopolitní ráz jeho osobnosti, tento rys redaktoři odsunuli do periferie zájmu (např. článek: *Paříž památce dr. Beneše* otištěný též 11. září).

5.3 Lidové noviny

Deník Lidové noviny obsahuje články a fotografie o jazykovém obrazu smrti Edvarda Beneše ve dnech 1.–18. září 1948, v dalších dnech se již nevyskytl ani jeden článek s podobnou tematikou a ani jedna fotografie. V těchto 18 dnech bylo v LN otištěno 47 článků JOS E. B. (zahrnují smrt, pohřební rituály, kondolence i nejrůznější organizační ohlášení), za článek považují i fotografii s delším komentářem. Průměr výskytu ve zmiňovaných 18 dnech (v některých dnech i v tomto rozmezí se zprávy JOS E. B. nevyskytly, např. 14., 15. či 17. září) tak činí 2,6 článku denně.

Při srovnávání s vyšší frekvencí článků v daném období v SSo musíme však dodat, že v LN je většina článků týkajících se JOS E. B. výrazně rozsáhlejších. Ve dnech před smrtí jsou otiskovány stejné zprávy jako v SSo, tedy lékařské zprávy od ošetřujících lékařů: prof. Hynka, prof. Hennera a primáře dr. Jelínka. Čteme stejné orientační metafory: *celkový stav nemocného je krajně vážný a hluboké bezvědomí trvá*. Ve srovnání s SSo se tu vyskytuje nízký počet metafor a metonymií. V LN (což je zásadní rozdíl v politické morálce ve srovnání s JOS T. G. M. o 11 let dříve) není E. B. ani jednou konceptualizován jako otec či syn národa. Pokud již není nazýván prezidentem, je nazýván mužem či velkým mužem. V líčení atmosféry dní po smrti převládají metafory a metonymie smutku, a to jak v domácí situaci, tak i v zahraničí: *den je pracovní a probíhá v tichém důstojném smutku* či *cizina sdílí smutek* (5. 9.), *hluboký dojem, hluboká lítost, místo žalu* (při líčení tryzny na Vítkově), *pouť žalu* (tamtéž). Smutek je vyhlášen oficiálně, např. ministr národní obrany gen. L. Svoboda vyhlásil smutek branné moci atd. V politickém diskurzu oblíbené metonymie /celek za část/ tu čteme pravidelně: *střed Prahy přestal žít svým životem, československý lid za rakví dr. E. Beneše sklonil hlavu, Brno uctilo památku dr. Edvarda Beneše, Bratislava se připojila k národnímu smutku*. Z hlediska metaforizací se zásadnějším způsobem odlišují od průměru dva články. První je umělecká reflexe (líčení) posledních dní prezidenta od Ladislava Khúse pod názvem *V Sezimově Ústí*, v podstatě se jedná o pokus vykreslit Edvarda Beneše jako heroickou osobnost bojující za „nový svět“, nejčastěji je tu KM ŽIVOT JE BOJ: *bojuje poslední boj muž, jehož celý život byl bojem*. Celý článek je na počátku a na konci rámován husitstvím: *umírá v zasněném husitském kraji*. Druhý výjimečný článek představuje podání životního příběhu E. B. Janem Drdou. Zde již osobnost E. B. jednoznačně slouží k obhajobě nového systému a jeho kooperaci se SSSR, metaforizace tuto tendenci umocňují: *vlčí hostina, šakalí podíl, orloj dějin* a konečně *oporu proti fašismu našel E. B. ve své cestě do Moskvy*. Celkově vzato mísení/prolínání prostorů se vyskytuje v LN v nižší míře než v SSo, protože v LN se ohledně JOS E. B. vyskytl nižší počet fotografií. Zajímavých je tu souhrnně 5 obrazů. Dne 7. září je Beneš zachycen na první straně uprostřed nahoře v rakvi se skleněným víkem, prezident má být tedy viděn jako symbol politické morálky. O dva dny později (9. září) nacházíme ve výtisku Lidových novin hned tři obrazy spojené s JOS E. B.: na první straně portrét z března 1946 od Maxe Švabinského po obou stranách doplněný o kreslené pochodně (symboly slávy), na straně 3 je vyfocena posmrtná maska (ovšem z profilu) od akademického sochaře Otakara Španiela a na straně 4 fotografie odlitku Benešových rukou doprovázená sloupcem článku. Článek nepřímou komunikační metodou označuje ruce Beneše jako ruce férového sportovce-člověka alias politika-gentlemana, jako ruce tenisty, tato konceptualizace vyvolává konotace tzv. čistých rukou a může být vztažena v opozici k tehdejšímu prezidentovi K. Gottwaldovi, resp. k jeho rukám, které nebyly rukama tenisty (podobný případ nepřímé identifikace kontrastem je v české his-

toriografii rozdíl v názvech kníže Boleslav a Boleslav II. tzv. Pobožný). Konečně 10. září na první straně vidíme fotografii ozbrojeného doprovodu čestné stráže, jedná se o výše zmiňovaný článek reflektující domnělé ohrožení. V konceptualizaci smrti E. B. v LN je velice složité určit, zda tu vidíme/čteme konzervativní či progresivní politickou morálku, jedná se pouze o náznaky. Není tu důraz na rodinné hodnoty ani nepřevládá ostré vymezování dobra a zla (mimo válečnou situaci), také důraz na křesťanskou víru pozorujeme pouze v jednom článku (11. 9. na straně 1). Oproti jazykovému obrazu smrti Tomáše G. Masaryka či Václava Havla tu v Lidových novinách nemůžeme potvrdit konzervativní politickou morálku. Stereotypy či konceptualizace E. B. jsou v LN různorodé, zjevně nejčastější je tu Edvard Beneš prezentován jako mezinárodně respektovaná politická osobnost (jsou tu vyjádření upřímné soustrasti z Anglie, Francie, Itálie, Belgie, Maďarska, Indie a Pákistánu, Mexika, SSSR, Nového Zélandu, Norska, Německa, Rakouska atd.). Druhým nejčastějším stereotypem je E. B. jako realistický a pracovitý státník, který byl uvědomělý nutné celospolečenské změny a má zásluhy (z toho plyne i tematizovaný vděk jako konsekvence v LN). Ostatní konceptualizace se vyskytují nečtetně, např. E. B. jako: manžel (jedná se spíš o H. B. jako manželku), jako prezident všech (zde popis nápadně připomíná popis tohoto rysu v LN v září 1937 při smrti T. G. M., např.: *legionáři, Sokolové, vojáci druhého odboje, ženy a děti, muži a mládež – všichni hledají místo, odkud by dobře viděli*), sportovec (tenista a jezdec) a humánní kulturní bytost.

5.4 Rudé právo

Rudé právo obsahuje články a fotografie o jazykovém obrazu smrti Edvarda Beneše ve dnech 1.–16. září 1948, v dalším období se již nevyskytl ani jeden článek s podobnou tematikou a ani jedna fotografie. V těchto dnech bylo v RP otištěno 46 článků JOS E. B. (kritéria pro zahrnutí článku do souboru byla stejná jako u předchozích SSo a LN), průměr počtu článků tedy v oněch 16 dnech činí 2,9 článku denně. Počet článků je srovnatelný jako v LN. Vliv propagandy je zde dobře patrný (odlišně od LN). Klade se důraz na práci a její význam, epocha londýnského odboje není tematizována, naopak je přítomen středně rozsáhlý článek opatřený fotografiemi reflektující Benešovu návštěvu Moskvy v roce 1943 (8. 9. na straně 3). Oproti ostatním jazykovým obrazům smrti Edvarda Beneše (v Lidových novinách a Svobodném slovu) je v RP otištěn dík/telegram paní Hany Benešové prezidentu republiky K. Gottwaldovi a jeho choti za soustrastný projev (7. 9. na první straně), ve skutečnosti má však tato zpráva pozadí/kontext v deklarativní funkci ohlášení z předchozího vydání ze dne 5. září, ve kterém v hlavním článku na první straně (*Vláda vyhlásila státní smutek*) se vláda usnesla *poskytnout paní Haně Benešové čestný důchod ve výši platu aktivního ministra*. Loajalita Hany Benešové vůči tehdejšímu politickému zřízení má být neskrývaně zaručena tímto pravidelným příjmem, jehož dosah a platnost H. B. potvrzuje svým veřejným poděkováním/

otištěným telegramem. Z hlediska politické morálky a hodnotícího aspektu tu dochází během 16 dnů ke dvěma zlomům. Nejprve po dvou úvodních lékařských zprávách (stejně zprávy převzaté od ČTK jako v SSo a LN) přichází při příležitosti úmrtí E. B. souhrn jeho životní činnosti, kterou prezentují stranické špičky KSČ (zejména projevy A. Zápotockého otištěné vždy na první straně RP: 4., 5. a 9. září). Beneš není zpočátku označován příznakově (ani jako otec, ani jako syn národa), teprve 9. září je hlavní článek na první straně uveden titulkem *Národ se rozloučil se svým velkým synem*, zde je již morálka přísného otce dobře patrná. Druhý zlom se krátce po smrti projevuje nástupem konzervativní politické morálky v mnoha aspektech: přítomnost strachu, důraz na poslušnost, zodpovědnost a tím i morálku obyvatelstva v konzervativním duchu, dělení na dobré a zlé (např. 8. září na hlavní straně připomenutí výročí 5 let od popravy Julia Fučíka s jeho portrétem), striktní hierarchie ve společnosti, atmosféra strachu a kabinetní politika. Např. v deklaracích autorit výkoné moci je tento obrat patrný již 5. září: armádní rozkaz generála Ludvíka Svobody, pokyny ministerstva vnitra (nařízení smutku), nařízení smutku branné moci prezidentem Klementem Gottwaldem. Ještě výraznější je tato linie v den pohřbu a dvou následujících, 8. září čteme články: *Sborový rozkaz hlavního velitelství SNB, Ministerstvo vnitra varuje před provokatéry*; 9. září a 10. září již smutek nad smrtí Edvarda Beneše otevřeně slouží k vytvoření strachu z nekonkretizovaného nebezpečí, pocitu ohrožení a nutnou konsekvencí pak je, že národ musí být bráněn, samotné názvy a podtituly článků vypovídají mnohé: *Rozhodné a jednotné vystoupení našeho dělnictva zmařilo chystané provokace reakčních zrádců a rozvratníků, Lid zmařil chystané reakce, Zájmy míru si vyžadují přísné potrestání podněcovatelů války, Mírovou spoluprací mezi národy je nutno účinně bránit*. Nepřítel státu tu není jakkoliv vymezen, pojmenován. Stereotypy se tu prakticky nevyskytují se dvěma výjimkami, těmi jsou E. B. jako: pracovitý, dělný člověk a dále jako realisticky/pragmaticky uvažující soudný politik/státník, který vytvořil odkaz národu. Oproti Svobodnému slovu a Lidovým novinám je zcela odlišné pojata zpráva o pohřbu Edvarda Beneše v rodném Sezimově Ústí: není tu připomenuto requiem či modlitba, naopak je v článku na první straně 11. 9. zdůrazněn: (opakován) výkrop hrobky, dále chorál „Kdož jste boží bojovníci“ zahraný vojenskou hudbou a zpěv spolku Hlahol tzv. národní písně „Ach synku, synku, doma-li jsi“. Článek tak jednoznačně spadá do politické konzervativní morálky, je však v co nejvyšší míře potlačen náboženský aspekt rituálu.

6. Závěr

Svobodné slovo vytváří JOS E. B. ve čtrnácti dnech (1.–14. září 1948). Transparentně je tu čitelná konzervativní politická morálka (mj. navozuje se tu dojem ztráty blízkého, rodinného člověka). Zatímco T. G. M. byl po smrti konceptualizován v LN jako *Otec vlasti*, je tedy E. B. v SSo *Synem národa/vlasti*. Z hlediska kategorizace a stereotypů se všechna tři periodika shodují v líčení situace před

úmrtím. Stejně jako v RP v pozdějších dnech po smrti E. B. zůstává důraz na smutek, přidává se však i apel na povinnost branných složek a občanů. Ohrožující „cizí“ alias „oni“ není jakkoliv vymezeno. E. B. je v SoS v době smrti líčen stereotypně jako: odpovědný, uvážlivý diplomat/politik a příkladný manžel. Politická morálka z JOS E. B. v SSo první poloviny září 1948 je jednoznačně konzervativní, vyskytuje se tu opozitní dělení na dobro/zlo, důraz na rodinné hodnoty (E. B. je líčen jako syn národa, manžel), vše je podkresleno křesťanskými rituály v rámci pohřbu v Sezimově Ústí.

Deník Lidové noviny přináší odlišný JOS E. B. ve dnech 1.–18. září 1948. Ve srovnání s SSo se tu vyskytuje nízký počet metafor a metonymií. V LN není E. B. ani jednou konceptualizován jako otec či syn národa. Pokud již není nazýván prezidentem, je nazýván mužem či velkým mužem. Celkově vzato mísení/prolínání prostorů se vyskytuje v LN v nižší míře než v SSo, protože v LN se ohledně JOS E. B. vyskytl nižší počet fotografií. Ze zkoumaných 5 mísených prostorů vyplývá, že E. B. je líčen jako vzor politické morálky. V konceptualizaci smrti E. B. v LN je velice složité určit, zda tu vidíme/čteme konzervativní či progresivní politickou morálku, jedná se pouze o náznaky. Stereotypy či konceptualizace E. B. jsou v LN různorodé, zjevně nejčastější je tu E. B. jako mezinárodně respektovaná politická osobnost. Druhým nejčastějším stereotypem je Edvard Beneš jako realistický a pracovitý státník, který pochopil a přijal nutnost celospolečenské změny, a má tak zásluhy. Ostatní konceptualizace se vyskytují neččetně, např. E. B. jako: manžel, jako prezident všech, sportovec (tenista a jezdec) a humánní kulturní bytost.

Rudé právo vytváří JOS E. B. ve dnech 1.–16. září 1948, kde vliv propagandy je dobře patrný (v ostrém kontrastu od LN). Klade se důraz na práci a její význam, epocha londýnského odboje není tematizována, naopak je přítomen středně rozsáhlý článek opatřený fotografiemi reflektujícími Benešovu návštěvu Moskvy v roce 1943. Beneš není zpočátku označován příznakově (ani jako otec, ani jako syn národa), teprve 9. září je hlavní článek na první straně uveden titulkem *Národ se rozloučil se svým velkým synem*, zde je již morálka přísného otce důrazem na rodinné hodnoty dobře patrná. Druhý zlom se krátce po smrti projevuje nástupem konzervativní politické morálky v mnoha aspektech: přítomnost strachu, důraz na poslušnost, zodpovědnost a tím i morálku obyvatelstva v konzervativním duchu, dělení na dobré a zlé, striktní hierarchie ve společnosti, atmosféra strachu a kabinetní politika. Nepřítel státu stejně jako v SSo není jakkoliv vymezen, pojmenován. Stereotypy se tu vyskytují dva, těmi jsou E. B. jako: pracovitý, dělný člověk a dále jako realisticky/pragmaticky uvažující soudný politik/státník, který vytvořil odkaz národu. Oproti Svobodnému slovu a Lidovým novinám je zcela odlišně pojata zpráva o pohřbu Edvarda Beneše v rodném Sezimově Ústí, je v ní v co nejvyšší míře potlačen náboženský charakter pohřebního rituálu.

Podobně jako u jiných prezidentů i u Edvarda Beneše jazykový obraz smrti v dobových periodikách slouží legitimizaci tehdejšího politického zřízení a jeho

institucí, míra manipulace se však ve Svobodném slovu a Rudém právu liší. V Lidových novinách shledáváme pokus o vystižení kosmopolitního věhlasu prezidenta a jeho mezinárodní prestiže, taktéž o zdůraznění jeho humánního/lidského a čestného přístupu k řešení složitých politických otázek.

Seznam zkratk

E. B. – Edvard Beneš; G. H. – Gustáv Husák; JOS – jazykový obraz smrti; K. G. – Klement Gottwald, KM – konceptuální metafora; LN – Lidové noviny; MF – Mladá fronta (DNES); OM – orientační metafora; PSP ČR – Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky; RP – Rudé právo; SSo – Svobodné slovo; T. G. M. – Tomáš Garrigue Masaryk; V. H. – Václav Havel

Zdroje

ČTK; Reuters; Mf (Dnes), Rudé právo, Právo, Svobodné slovo, Lidové noviny

Literatura

ČAPEK, Karel

1937 „T. G. Masaryk mrtev“; *Lidové noviny*, zvláštní vydání 14. 9., s. 1

DRAAISMA, Dowe

2003 *Metafory paměti* (Praha: Mladá fronta)

ENDLER, Jiří

2008 *Úmrtí a pohřeb T. G. Masaryka v českém tisku*; nepublikovaná diplomová práce (Praha: FF UK)

EVANS, Vyvyan – GREEN, Melanie

2006 *Cognitive Linguistics. An Introduction* (Edinburgh: Edinburgh University)

FAUCONNIER, Gilles

1994 *Mental Spaces* (Cambridge: Cambridge University Press)

HIRSCHOVÁ, Milada

2006 *Pragmatika v češtině* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci)

CHYZ, Vladimír

1999 *Metafory v politice* (Praha: AV ČR)

KAŠPARŮ, Max

1999 *Věroměr* (Olomouc: Matice cyrilometodějská)

KELLER, Jan

2012 *Sociologie středních vrstev* (Praha: SLON)

KOUKOLÍK, František – DRTILOVÁ, Jana

2006 *Vzpoura deprivantů* (Praha: Galén)

KUREČKOVÁ, Tereza

2012 *Proměna pohádky. Ideologie a lidové prvky v české filmové pohádce 50. let*; nepublikovaná bakalářská práce (Praha: FF UK)

LAKOFF, George – JOHNSON, Mark

1980 *Metaphors we live by* (Chicago: University of Chicago Press)

1987 *Women, fire, and dangerous Things: What categories reveal about the mind* (Chicago: University of Chicago Press)

2002 *Moral politics: How liberals and conservatives think* (Chicago: University of Chicago Press)

NĚMEC, Igor

1980 *Rekonstrukce lexikálního vývoje* (Praha: Academia)

PAJDZIŇSKA, Anna

2007 „Kategorie strukturující jazykový obraz světa: antropocentrismus a opozice ‚vlastní‘ – ‚cizí‘“; in Saicová Římalová, Lucie (ed.): *Čítanka z textů kognitivní lingvistiky II* (Praha), s. 27–44

PLESKOTOVÁ, Kristýna

2009 *Smrt Klementa Gottwalda a její mediální obraz v dobových periodikách v roce 1953*; nepublikovaná diplomová práce (Praha: FF UK)

POKORNÝ, Jan

2010 *Lingvistická antropologie: Jazyk, mysl a kultura* (Praha: Grada)

PROCHÁZKOVÁ, Ivana

2011 *Hospodin je král. Starozákonní metafora ve světle kognitivní lingvistiky* (Praha: Česká biblická společnost)

PTÁČKOVÁ, Renata

2008 *Televizní Vánoce – srovnání televizních programů nabízených během vánočních svátků za posledních 10 let*; nepublikovaná bakalářská práce (Praha: FSV UK)

SOKOL, Jan

2002 *Filosofická antropologie: Člověk jako osoba* (Praha: Portál)

2004 *Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému* (Praha: Portál)

VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – ŠLÉDROVÁ, Jasňa

2005 *Co na srdci, to na jazyku* (Praha: Karolinum)

VAŇKOVÁ, Irena

2007 *Nádoba plná řeči: Člověk, řeč a přirozený svět* (Praha: Karolinum)

VEČERKA, Radoslav a kol.

2006 *K pramenům slov. Uvedení do etymologie* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

ZÁBRANSKÝ, Lukáš

2013a „K metaforám v Mariánském kodexu z hlediska kognitivní lingvistiky“; *Bohemica Olomucensia* 5, č. 2, s. 113–124

2013b „K metaforám v Babičce po pitvě z hlediska kognitivní lingvistiky“; *Slavia Occidentalis* 70, č. 1, s. 147–166

2014 „Jazykový obraz smrti Gustáva Husáka a Václava Havla v českém tisku“; in Orgoňová, Olga – Muziková, Katarína – Popovičová Sedláčková, Zuzana (eds.): *Jazyk a jazykoveda v interpretácii* (Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave), s. 332–340

Resumé

Linguistic Picture of the Death of Edvard Benes in the Czech Press

In the study, the author examined the linguistic picture of the death of President Edvard Benes in important Czech periodicals of that era. In articles thematically related to the death and funeral rites of this distinctive and internationally recognized leader of the Czechoslovak national policy, the author verified some of the methods of cognitive linguistics/language picture of the world. The following aspects were considered to be of the highest importance: conceptual metaphor, framing type/categorization, own opposition vs. opposition of the others. The greatest emphasis was placed on exploring stereotypes and political morality (conservative versus progressive). Before proceeding to the analysis of the linguistic picture of the world of President Benes, the author placed the display of his death into a wider context and summarised the basic characteristics of the linguistic picture of the world of the most distinctive Czechoslovak presidents of the breakthrough stages of political development: T. G. Masaryk, K. Gottwald, G. Husak and Vaclav Havel.

Keywords: presidents; linguistic picture of the world; cognitive linguistics; stereotypes; political morality; blending of spaces; E. Benes; T. G. Masaryk; K. Gottwald; G. Husak; V. Havel

PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D.
Katedra českého jazyka a literatury
Pedagogická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové 3
lukas.zabransky@uhk.cz